O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

“Samarqand iqtisodiyot ilmiy maktabi”

«XIZMATLAR SOHASINI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH ORQALI HUDUDLARDA BARQAROR IQTISODIY O‘SISH VA AHOLI FAROVONLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI»

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi
MATERIALLARI

IV QISM

2025 yil 21-22 fevral kunlari

SAMARQAND – 2025

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

TAMBOV DAVLAT UNIVERSITETI

QARSHI MUHANDISLIK IQTISODIYOT INSTITUTI

«IPAK YO‘LI» TURIZM VA MADANIY MEROS XALQARO UNIVERSITETI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI SAMARQAND FILIALI

«XIZMATLAR SOHASINI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH ORQALI HUDUDLARDA BARQAROR IQTISODIY O‘SISH VA AHOLI FAROVONLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI» (IV QISM)

2025 йил 21-22 fevral kunlari

SAMARQAND – 2025

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ИННОВАЦИЙ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
САМАРКАНДСКИЙ ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И СЕРВИСА
ТАМБОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
КАРШИНСКИЙ ИНЖЕНЕРНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ТУРИЗМА И КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ «ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ»
САМАРКАНДСКИЙ ФИЛИАЛ ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

“ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В РЕГИОНАХ ПУТЁМ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕКТОРА УСЛУГ” (ЧАСТЬ IV)

(21-22 февраль 2025 г.)

САМАРКАНД– 2025

Xizmatlar sohasini strategik rivojlantirish orqali hududlarda barqaror iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligini oshirish imkoniyatlari/Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari (IV qism). 2025 йил 21-22 fevral kunlari. Samarqand, SamISI, 2025. – 290 bet.

Nashr uchun mas’ul:
M.Q.Pardayev – iqtisod fanlari doktori, professor

Tahririyat kengashi rahbari:
M.E.Po‘latov – iqtisod fanlari doktori, professor

Tahririyat kengashi a’zolari:
M.M.Muxammedov – iqtisod fanlari doktori, professor,
J.R.Zaynalov – iqtisod fanlari doktori, professor,
I.S.Tuxliev – iqtisod fanlari doktori, professor,
O.Murtazaev – iqtisod fanlari doktori, professor,
R.X.Ergashev – iqtisod fanlari doktori, professor,
V.I.Abdukarimov – iqtisod fanlari doktori, professor,
N.A.Ibragimov – iqtisod fanlari doktori, professor,
K.B.Urazov – iqtisod fanlari doktori, professor,
Q.J.Mirzaev – iqtisod fanlari doktori, professor,
A.Eshtaev – iqtisod fanlari doktori, professor,
S.N.Tashnazarov – iqtisod fanlari doktori, professor,
A.N.Xoliqulov – iqtisod fanlari nomzodi, professor,
D.H.Xolmamatov– iqtisod fanlari nomzodi, dosent.
Sahifalovchi: Firdavs O‘roqov

An’anaviy ilmiy-amaliy konferensiya materiallarida xizmatlar sohasini strategik rivojlantirish orqali hududlarda barqaror iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligini oshirish muammolari va ularning yechimlari, sohaning alohida tarmoqlari samaradorligini oshirish istiqbollariga oid masalalar yoritilgan. Unda barqaror iqtisodiy o‘sish va hududlarda xizmatlar sohasini jadal rivojlantirishning nazariy va metodologik muammolari va ularni hal qilishning strategik yo‘nalishlari, kambag‘allikni qisqartirish, aholi bandligi, farovonligi, yashash darajasi va sifatini oshirish masalalari, xalqaro va ichki turizmni rivojlantirish tendensiyalari va istiqbollari, marketing va menejment imkoniyatlarini takomillashtirish masalalari, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy munosabatlarni takomillashtirish masalalari, hududlarda barqaror iqtisodiy o‘sish jarayonida buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit muammolarini bartaraf qilish masalalari, hududlarda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni takomillashtirish muammolarini hal qilishga qaratilgan ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarga boy maqola va tezislar o‘rin olgan. Oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlari professor-o‘qituvchilari, talabalari, magistrlar, tayanch doktorantlar, doktoranturada tahsil oluvchilar, mustaqil izlanuvchilar va soha mutaxassislariga mo‘ljallangan.

Maqolalar mualliflar tahririda bosilmoqda. Ularda keltirilgan raqamlar, faktlar, xulosa va tavsiyalarga mualliflar mas’ul. Ularning ayrim fikrlari tashkiliy guruh qarashlariga to‘g‘ri kelmasligi mumkin.

© Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2025.

VI SHO‘BA. XIZMATLAR SOHASINI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH ORQALI HUDUDLARDA BARQAROR IQTISODIY O‘SISH JARAYONIDA BUXGALTERIYA HISOBI, IQTISODIY TAHLIL VA AUDIT MUAMMOLARINI BARTARAF QILISH MASALALARI

T.K.Ismailov	Biznes subyektlarida joriy aktivlarning hisobi va tahlilini yaxshilash	177
М.Қ. Пардаев, О.М. Пардаева, Х.Н. Очилова	SWOT таҳлилни ўтказиш бўғинлари ва стратегик мақсадларни шакллантириш масалалари	181
M.O.Musur-monova	Yengil sanoat korxonalari samaradorligini oshirish usullari	185
F.O.O‘roqov	Sog‘liqni saqlash tizimini moliyalashtirish muammolari	189
K. S.Ismaylov	Rentabellikni hisoblash usullari va uni tahlilini takomilashtirish	193
F.O.O‘roqov	Mamlakatimiz sog‘liqni saqlash tizimini moliyalashtirish dasturlarining ahamiyati	197
А.Ф.Мустафоев	Таълим хизматлари таннархини аниқлашнинг ўзига хос йўллари	200
T.I.Yahyoyev	Moliyaviy hisob xalqaro standarti bo‘yicha qurilish korxonalaria asosiy vositalar hisobi hamda tahlilini yuritish	203
Ш.Ш.Яриев	Масафовий аудитни ташкил этишда молиявий мониторингдан фойдаланиш	206
O.A.Rustamov	Mehmonxona korxonalari faoliyatining iqtisodiy mohiyati va xususiyatlari	209
N.Sh.Sanokulova	Asosiy vositalar hisobini takomillashtirish	213
X.U.Po‘latov, M.A.Ahmatova	Logistika xizmatini ko‘rsatuvchi korxonalarda daromadlar hisobi	216
F.M.Tirkashyev	Barqaror iqtisodiy o‘sish va xizmatlar sohasini jadal rivojlantirishda intellektual mulkning asosiy muammolari va ularni hal etish yo‘llari	219
X.U.Po‘latov, M.A.Ahmatova	Transport xizmatlarini ko‘rsatuvchi korxonalarda daromadlar hisobi	221
T.I.Yahyoyev	Qurilish korxonalarida ko‘rsatilgan xizmatlardan olingan daromadlar tahlili	227
В.С.Узакова	Оценка влияния факторов на формирование конкурентных преимуществ выпускника ВУЗа	231
Д. Ташназарова	Узоқ муддатли активлар таннархини аниқлашнинг методологиясини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш	234

Дилфуза Ташназарова – *СамИСИ докторанти*

УЗОҚ МУДДАТЛИ АКТИВЛАР ТАННАРХИНИ АНИҚЛАШНИНГ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Аннотация.*Мазкур мақолада узоқ муддатли активлар таннархини аниқлашнинг методологик жиҳатлари халқаро стандартлар асосида таҳлил қилинади. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (МҲХС) доирасида активлар қийматини баҳолаш моделлари, уларни ҳисоблашдаги мавжуд муаммолар ва уларни ҳал этиш бўйича таклифлар берилган. Шунингдек, молиявий ҳисоботларнинг шаффофлигини ошириш ва инвестиция муҳитини яхшилаш учун узоқ муддатли активларни баҳолашда илғор ёндашувларни жорий этиш муҳимлиги таъкидланган.*

Калит сўзлар. Узоқ муддатли активлар, таннарх, халқаро молиявий ҳисобот стандартлари, баҳолаш моделлари, амортизация, молиявий таҳлил, шаффофлик, инвестиция муҳити.

Таннарх бухгалтерия ҳисоби вазифаси нафақат маҳсулот таннархини шакллантириш, балки узоқ муддатли активлар таннархинианиқлаш методологиясини белгилаб бериш бўлиб ҳам ҳисобланади.

Бугунги кунда асосий воситалар, номоддий активлар, инвестициявий кўчмас мулклар, биологик активлар, табиий ресурслар ҳисобида айнан таннарх бухгалтерия ҳисоби принципларининг қўлланилиши муҳим аҳамият касб этади. Шу боис, узоқ муддатли активларнинг таннархини халқаро стандартларга мувофиқ ҳисоблаш методологиясини такомиллаштириш долзарб ҳисобланади.

Тадқиқот жараёнида номоддий активлар

Алоҳида харид қилинаётган номоддий активлар таннархи ўз ичига олади:

(a) Номоддий активни харид нархи, бу ўз ичига харид қилиш жараёнида импорт пошлинаси ва қопланмайдиган солиқлар, савдо чегирмаси ва нархидан тушишлар;

(b) активни кўзда тутилган мақсадда фойдаланишга тайёрлашга тааллуқли бўлган ҳар қандай харажатлар.

Тўғридан-тўғри харажатларга мисоллар:

(a) Активни ишчи ҳолатга келтириш билан бевосита алоқадор бўлган ходимларни рағбатлантириш билан боғлиқ бўлган харажатлар;

(b) активни ишчи ҳолатга келтириш билан бевосита алоқадор бўлган профессионал хизматларга тўловлар;

(c) активнинг андозадагидек ишлашини текшириш харажатлари.

Номоддий активлар таннархи таркибига киритилмайдиган харажатларга мисоллар:

(a) Янги маҳсулот ва хизматларни жорий қилиш билан боғлиқ бўлган харажатлар (реклама ва уларни ҳаракатлантириш билан боғлиқ тадбирларга оид харажатлар ҳам ичига киради);

(b) янги жойга ёки янги категориядаги мижозларнинг тижорат фаолиятини жорий қилиш билан боғлиқ харажатлар (персонални ўқитиш билан боғлиқ харажатлар ҳам ичига киради);

(c) маъмурий ва бошқа устама харажатлари.

Мурел хорижий компанияси бошқа компания томонидан яратилган патентни сотиб олди. Шартнома суммаси 12 550 480 000 сўм. Шартномага шартига мувофиқ унинг 50%, яъни 6 275 240 000 сўмни патент олинган пайтининг ўзида тўлади ва қолган 6 275 240 000 сўмни бир йилдан кейин тўлашга келишилди. Ҳужжатларни тайёрлаш ва тендерда қатнашиш учун адвокатлик фирмаси билан 350 000 000 сўмга шартнома тузилди ва пул ўтказиб берилди, бажарилган ишлар тўғрисида далолатномалар тақдим этилди. Ушбу патентни патент агентлигида фирма номига рўйхатдан ўтказиш учун 10 450 000 сўм йиғим тўланди. Патентни олиш билан боғлиқ бошқа ташкилий харажатлар 5 350 000 сўм ташкил этди. Компаниянинг капитал қиймати 12% ни ташкил этади. Бошланғич тан олинганда патентнинг қийматини аниқлаш талаб этилади:

Номоддий активнинг бошланғич қийматини аниқлаш учун қуйидаги ҳисоб-китобларни амалга оширамиз (1-жадвал).

1-жадвал

Номоддий активнинг бошланғич қиймати ҳисоб-китоби

Т.р.	**Кўрсаткичлар**	**Суммаси**
1	Шартнома шартига мувофиқ шартнома баҳосининг 50% ўтказиб берилган қиймати	12 550 480 000
2	Қолган 50% бир йилдан кейин ўтказилганлиги боис, келтирилган (дисконтланган) қиймати $(\frac{12\,550\,480\,000}{(1+0.12)^1})$	11 205 785 714
3	Ҳужжатларни тайёрлаш ва тендерда қатнашиш учун адвокатлик фирмасига ўтказилган сумма	350 000 000
4	Ушбу патентни патент агентлигида фирма номига рўйхатдан ўтказиш учун йиғим тўланди	10 450 000
4	Бошқа ташкилий харажатлар	5 350 000
	Жами	**24 122 065 714**

Стандарт талабларга кўра номоддий актив кирим қилингандан кейинги уни такомиллаштириш бўйича қилинган харажатлар капиталлаштирилмайди, яъни фойда ёки зарарларга олиб борилади.

Адолатли қийматни аниқлашнинг энг муҳим шарти ҳар қандай ҳолатда етарли даражада ишончли баҳолаш имконияти бўлиши керак. Бундан ҳолларда билогик актив бошқа активлар каби бошланғич қийматда баҳоланади:

Биологик активнинг бошланғич қиймати = Биологик активнинг таннархи – Жамғарилган амортизация – Жамғарилган қадрсизланишдан зарар

Ушбу усул ҳали бозор баҳоси вужудга келгунча қўлланилиши мумкин. Масалан ўрикзор барпо этилди. Биологик актив юзага келади. Лекин у бир йилда ҳосил бермайди. Дарахтлар ҳосилга киргунга қадар 4-5 йил вақт ўтиши керак. Бу вақт ичида биологик активнинг бозор қийматини аниқлаш имкони бўлмайди.

Таббий ресурсларнинг таннархини аниқлаш муҳим аҳамият касб этади.

Таббий ресурсларнинг емирилиши. Айрим олимларнинг таърифича табиий ресурсларнинг қийматининг тайёр маҳсулотларга ўтказилиши емирилиши табиий ресурсларнинг емирилиши эканлигини таъкидлайди.

Кўмир шахтасида кўмир захиралари 850 000 тонна деб баҳоланди. Унинг қиймати 950 870 980 000 сўм деб баҳоланган. Тахмин қилиниб баҳоланаётган ликвидацион қиймати 3 450 850 900 сўм. Ҳисобот даврида 50 000 тонна кўмир қазиб олинди. 40 000 тоннаси сотилди. 1 тонна кўмирнинг қиймати қуйидагича аниқланади:

$$\text{Бир бирликнинг емирилиш қиймати (1 тонна кўмирнинг қиймати)} = \frac{\text{Захираларининг баҳоланган қиймати} - \text{Ликвидацион қиймати}}{\text{Кўмир захираларининг миқдори}}$$

Ушбу формула асосида кўмирнинг қийматини аниқлаймиз.

1 тонна кўмирнинг қиймати = (950 870 980 000 – 3 450 850 900) / 850 000 = 947 420 129 100 / 850 000 = 1 114 612 сўм.

У ҳолда қазиб олинган кўмирнинг, яъни фойдали қазилмалар емирилишининг суммаси қуйидагича аниқланади:

Кўмирнинг емирилиши = Қазиб олинган кўмир х 1 бирликнинг емирилиш таннархи

Ҳисобот даврида қазиб олинган кўмирнинг қиймати ёки кўмирнинг емирилиши = 50 000 тонна х 1 114 612 сўм = 55 730 600 000 сўм.

Кўмир қазиб чиқарувчи ташкилотнинг бухгалтерия балансида табиий ресурслар қуйидаги акс эттирилади:

Кўмир конида кўмирнинг қиймати.....950 870 980 000 сўм

Айирилади: кўмирнинг емирилиши..... 55 730 600 000

Табиий ресурсларнинг емирилиши унинг таннархининг асосий элементи ҳисобланади. Ҳисобот даврида табиий ресурсларни таннархи аниқланади. Бунинг учун кўмирнинг емирилиши бўйича харажатларга бошқа ишлаб чиқариш харажатлари қўшилиб, жами таннархи аниқланади:

Кўмирнинг емирилиш таннархи.....55 730 600 000 сўм
Конда ишлаган ишчиларнинг иш ҳақи.....9 850 400 000
Бошқа ишлаб чиқариш харажатлари.....1 386 825 000
Жами таннархи.....66 967 825 000
Қазиб олинган кўмир миқдори.....50 000
Бир тонна кўмирнинг таннархи
(66 967 825 000/50 000).....1 339 356
Сотилган кўмирнинг таннархи
(40 000 тонна х 1339 356 сўм) .....53 574 260 000 сўм

Жорий йилда қазиб олинган лекин сотилмаган табиий ресурслар товар-моддий захиралар таркибида акс эттирилади.

Таббий ресурсларни қазиб чиқаришда фойдаланиладиган асосий воситаларга амортизация ҳисоблаш маълум хусусиятларга эга. Бундай асосий воситаларга қазиб чиқаришда бевосита фойдаланиладиган конвейерлар, ўтказувчи йўллар, бурғулаш механизмлари, кранлар, насос қурилмалари ва бошқаларни киритиш мумкин. Бунинг хусусияти шундан иборатки, бундай воситалар фақат шу кон учун қўлланилади. Ушбу кон тугагандан кейин уларни бошқа конларда ишлатиш амалий қийин ҳисобланади. Шу боис, бундай асосий воситаларга амортизация ҳисоблаш табиий ресурсларнинг емирилишига мутоносиб равишда амалга оширилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Масалан, биринчи йили табиий ресурсларнинг 1/10 қисми қазиб олинса, демак асбоб-ускуналарга унинг қийматига нисбатан 1/10 қисмига тенг бўладиган амортизация ҳисобланиши керак бўлади. Асбоб ускуналарнинг амортизация харажатлари устама ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобланиб, маълум тақсимлаш базалари асосида табиий ресурсларга тақсимлаш йўли билан уларнинг таннархга қўшилади.

Хулоса. Узоқ муддатли активлар таннархини аниқлаш методологиясини такомиллаштириш молиявий ҳисоботларнинг ишончлилиги ва шаффофлигини оширишга хизмат қилади. МҲХС талабларига мувофиқ равишда баҳолаш моделларини қўллаш корхоналарнинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш, молиявий хатарларни камайтириш ва умумий молиявий самарадорликни кучайтириш имконини беради.

Таклиф сифатида, халқаро стандартларга мос равишда узоқ муддатли активларни баҳолаш бўйича ягона методология ишлаб чиқиш лозим. Шунингдек, баҳолаш жараёнларида рақамли технологияларни жорий қилиш, инфляцияни ҳисобга олиш механизмларини такомиллаштириш ва бухгалтерлар ҳамда молиявий мутахассисларнинг малакасини ошириш учун мунтазам тренинглар ташкил этиш тавсия этилади. Бу чоралар узоқ муддатли активлар таннархини аниқ ва самарали баҳолашни таъминлайди.

Yahyoyev To‘lqin Ismatulla o‘g‘li *– SamISI katta o‘qituvchisi*

QURILISH KORXONALARIDA KO‘RSATILGAN QURILISH XIZMATLARI BO‘YICHA XARAJATLAR HISOBI HAMDA TAHLILI

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qurilish korxonalari tomonidan ko‘rsatiladigan qurilish xizmatlari bo‘yicha qilingan xarajatlarning tasnifi, xarajatlar hisobi va tahlilini amalga oshirishda faoliyatning alohida xususiyatlari hamda qurilish xizmatlari xarajatlarining milliy va xalqaro standartlar bo‘yicha farqli jihatlari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Qurilish korxonalari, tahlil, qurilish sohasi, iqtisodiy tahlilning ob’ekti, xalqaro hamda milliy standartlar, qurilish korxonalarida iqtisodiy tahlilning maqsadi, moliyaviy hisob xalqaro standarti, aksiyadorlik, shirkat, xususiy, qo‘shma va boshqa pudrat qurilish montaj tashkilotlari.*

Аннотация: *В статье рассмотрены классификация затрат на строительные*